

BOOK REVIEW

Husserl, Edmund. 2011. *Idei privitoare la o fenomenologie pură și la o filosofie fenomenologică. Cartea întâi: Introducere generală în fenomenologia pură*. Christian Ferencz-Flatz (trad.). București: Humanitas, 584 pp., ISBN 978-973-50-3093-3.

Victor Eugen GELAN*

Apariția în 2011 a lucrării lui Edmund Husserl *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie* în traducere română (vezi Husserl 2011)¹ poate fi văzută ca un eveniment important pentru cultura noastră, pentru mediul filosofic de la noi și, în special, pentru cel fenomenologic. Această traducere nu a fost, după știința mea, receptată ca atare în spațiul academic de la noi și a trecut mai curând neobservată, cu excepția unei recenzii scrisă (mai degrabă dintr-un punct de vedere literar și stilistic) de către Sorin Lavric și publicată în *România Literară* (vezi Lavric 2012). Cu toate că pune în discuție unele aspecte importante legate de stilul de a face filosofie și de preeminența abstractizării în dauna concretului și a facticului, preeminență specifică modului husserlian de a filosofa, totuși această recenzie ratează în totalitate, după părerea mea, miza filosofică fundamentală a cărții și relevanța ei postumă. Fiind una dintre cele mai importante cărți ale fenomenologiei la nivel mondial (atât prin caracterul ei inaugural, cât și prin programul fenomenologic fundamental pe care ea îl propune), consider că traducerea ei în limba română merită o receptare mai largă (decât eventual cercurile fenomenologice) și o atenție din partea mediului filosofic românesc pe măsură. Pentru că o cultură nu are cum să fie (sau să devină) de talie

* Victor Eugen GELAN, Universitatea București, Husserl-Archiv,
Albert-Ludwigs-Universität Freiburg. Email: eugenos2003@yahoo.fr

¹ Voi reda în continuare în cadrul textului meu titlul acestei lucrări prin „Ideen I” sau „Idei I”.

mondială când din cadrul ei lipsec două lucruri: dezbaterile la zi ale marilor teme din celelalte culturi de vârf și propunerea la acest nivel a propriilor teme (așadar prezență internațională sau dialog actual cu marile culturi ale lumii) și resursele necesare începerii unui astfel de dialog (iar aici intră și cărțile, în primul rând cărțile pe care le considerăm fundamentale). Or, aceasta înseamnă să ai traduceri la zi. Faptul că *Ideen I* s-a tradus în 2011 și în limba română e remarcabil, însă faptul că s-a tradus abia după 100 de ani (din care lipseau doi) de la prima ei apariție în limba germană ne pune în față una dintre problemele de fond ale culturii române: decalajul considerabil față de alte culturi filosofice.

Cred că nu am exagera cu nimic dacă am desemna în mod simbolic anul 2013 (cel puțin în cercurile fenomenologice de la noi) drept anul *Ideen I* sau anul fenomenologiei husserliene. Pentru că tocmai anul acesta se împlinesc 100 de ani de la prima apariție² a acestei lucrări fundamentale.

Traducerile de acest gen sunt cu atât mai importante, cu cât dificultatea realizării lor este una de cel mai înalt nivel. O asemenea traducere în limba română (indiferent de neajunsurile ei actuale și mereu posibil de îmbunătățit) cred că va folosi decenii bune drept text fundamental al fenomenologiei, la care se vor raporta (și la care au acum deja șansa să se raporteze) studenții în filosofie sau toți cei neinițiați încă suficient în limba maternă a părintelui fenomenologiei, dar doritori să cunoască ce este aceea fenomenologia, cum s-a născut ea și ce înseamnă să privești lucrurile din punct de vedere fenomenologic. Or aceasta, trebuie să o recunoaștem, nu e puțin lucru. De aceea meritele pe care le are Christian Ferencz în acest sens sunt incontestabile și munca lui (de o înaltă calitate academică) cred că merită aprecierile noastre cele mai sincere, ale tuturor celor ce constituim comunitatea fenomenologică sau filosofică din România.

Trecând acum la prezentarea efectivă a cărții, doresc să informez cititorul care nu a parcurs încă niciun rând din această lucrare de faptul că, pentru o scurtă descriere a proiectului husserlian și pentru o prezentare generală a chestiunilor istorice privind apariția *Ideilor I*, dar și pentru o succintă prezentare generală a principalelor idei și direcții de analiză pe care Husserl le va aborda în această carte, folositoare și foarte potrivite sunt ideile și informațiile ce apar în chiar nota traducătorului de la începutul cărții (paginile 15-26), notă pe care am putea-o privi drept o scurtă, dar relevantă recenzie la *Ideen I*.

Planul inițial al *Ideilor* avea programată elaborarea a trei cărți fundamentale. *Prima carte* trebuia, în mare, să conțină prezentarea metodei fenomenologice (reducțiile fenomenologice, care aveau rolul de a dezvălui și a face posibil accesul la un nou câmp de cercetare, anume cel al conștiinței transcendente sau a conștiinței „purificată transcendentă” și a corelatelor acesteia)

² În 2011 – când a apărut traducerea română – se împliniu 98 de ani de la apariția acestei lucrări în cultura germană și tot atâtia ani de întârziere a culturii române în receptarea acestui eveniment, care, în treacăt fie spus, a marcat poate într-unul dintre cele mai profunde moduri cultura filosofică – și nu numai – europeană și mondială a secolului XX, pentru că el a însemnat, în fond, nașterea de facto a fenomenologiei.

și prezentarea de ansamblu a principalelor probleme și clase de probleme pe care avea să le analizeze noua știință fenomenologică. *A doua carte* avea în plan abordarea unor probleme concrete ale constituirii, dar și clarificarea raporturilor dintre fenomenologie și celelalte științe (fie ele științe ale naturii, fie ale spiritului, după o clasică distincție din filosofia germană). *A treia carte* trebuia să trateze despre idea de filosofie și avea la bază concepția conform căreia adevărata filosofie își are fundamentul în fenomenologia pură. Nu este vorba aici despre nimic altceva decât despre o nouă încercare de a asigura un primat filosofiei, de a fonda și elabora o nouă filosofie primă, cum au mai încercat și alți filosofi de-a lungul istoriei filosofiei (încercări precum cele ale lui Aristotel, Thoma sau Descartes). Aceste trei cărți programate inițial au devenit ulterior, în varianta postumă din ediția completă Husserliana: *Ideen I* (vezi Husserl 1976) – prima carte, *Ideen II* (vezi Husserl 1952¹) – prima parte din cartea a doua programată inițial și *Ideen III* (vezi Husserl 1952²) – a doua parte din cartea a doua programată inițial. A treia carte programată inițial se presupune că s-ar regăsi, cel mai probabil într-o formă destul de diferită, în lucrarea postumă *Erste Philosophie* (vezi Husserl 1956, respectiv 1959), lucrare bazată pe cursurile pe care Husserl le-a ținut în anii 1923-1924.

Ideen I a fost publicată în varianta ei inițială în 1913 și reeditată ulterior fără schimbări. Avem așadar și în traducerea română varianta pe care Husserl a publicat-o în timpul vieții și care a fost tradusă și în engleză în 1931 de către W.R. Gibson.

Cartea este structurată pe patru mari secțiuni. Prima secțiune, intitulată *Esența și cunoașterea eidetică*, cuprinde două capitole ce tratează despre distincția fundamentală dintre *fapt* și *esență* și despre ceea ce Husserl numește „răstălmăcirile naturaliste”. Aceste răstălmăcirii naturaliste se referă de fapt la poziția naturaliştilor empiriști, care susțineau faptul că ideile sau esențele nu ar exista, iar o cunoaștere eidetică nu ar fi în genere posibilă. Eroarea fundamentală a empiriştilor constă, din perspectiva lui Husserl, în aceea că ei identifică știința veritabilă cu știința bazată pe experiență și o reduc în totalitate pe cea dintâi la cea de-a doua. Cu alte cuvinte, nevoia legitimă a întoarcerii la „lucrurile însele” (în opoziție critică față de metafizica tradițională, bazată pe scolastică sau față de filosofia speculativă a idelismului german) este identificată în mod greșit de către tabăra empiristă cu „cerința de a funda întreaga cunoaștere pe *experiență*” (Husserl 2011 : 86). Această cerință înseamnă, pentru Husserl, o restricție și o restrângere naturalistă ilicită, fapt demonstrat cu claritate de existența, de exemplu, a matematicii pure și a impactului pe care aceasta l-a avut asupra științelor moderne ale naturii și asupra adâncirii nivelului lor de științificitate, lucru realizat tocmai printr-o fundamentare eidetică (de tip eidetic).

Cea de-a doua secțiune, intitulată *Considerațiile fenomenologice fundamentale*, tratează despre patru mari teme. Prima temă se referă la ceea ce Husserl numește *atitudinea naturală* și are în vedere depășirea acestui tip de atitudine și a tezei ei specifice (teza realității sau a existenței reale a lumii) înspre ceea ce

va fi desemnat drept atitudine transcendentă sau fenomenologică, depășire ce va fi realizată printr-o modalitate specifică, numită „scoatere din circuit” (*Ausschaltung*) sau „punere între paranteze” (*Einklammerung*). Scoaterea din circuit sau punerea între paranteze se referă la metoda specific fenomenologică, pe care Husserl o inițiază în *Ideen I*, anume cea a reducăției fenomenologice. Cea de-a doua temă se ocupă de analiza comparativă a conștiinței în calitate de conștiință pură sau transcendentă și a ceea ce Husserl numește *realitate naturală*, adică regiunea sau regiunile corespunzătoare științelor factuale. Conștiința pură va fi desemnată, în urma aplicării reducăției, drept „reziduu fenomenologic”, adică acea regiune de ființă careia îi corespund trăirile pure și care nu poate fi, la rândul ei, redusă fenomenologic: „[...] în ea însăși, conștiința are un mod aparte de a fi ce nu este afectat, în absoluta sa specificitate de esență, de scoaterile din circuit fenomenologice. Astfel, ea rămâne în urmă ca «reziduu fenomenologic», ca o regiune de ființă de un tip principal aparte [...]” (Husserl 2011: 127). A treia temă a acestei secțiuni tratează despre domeniul sau regiunea conștiinței pure ca atare, iar lumea naturală va fi înțeleasă la acest nivel drept corelat al conștiinței. Dacă regiunii lumii naturale îi corespunde caracterul de realitate, conștiinței pure sau reduse transcendentă nu i se mai poate atribui acest caracter, regiunea ei, dimpreună cu trăirile ei pure, rămânând a fi caracterizate drept *ireale*³. Din perspectivă husserliană orice realitate este posibilă doar prin donație de sens. Altfel spus, lumea ca atare sau regiunea lumii naturale nu pot exista decât prin cadrul conștiinței, care este în mod fundamental și constitutiv donatoare de sens. Această preeminență a conștiinței față de lumea naturală nu este însă la Husserl marca unui idealism subiectiv de tip berkeleyan, deoarece: „Nu este vorba, prin urmare, despre o „reinterpretare” [*umgedeutet*] sau chiar despre o contestare a realității efective a lumii, ci doar despre înlăturarea unei interpretări absurde a ei care contrazice, ca atare, *propriul ei* sens [...]” (Husserl 2011: 208). Ultima temă pe care Husserl o abordează în această secțiune este cea referitoare la reducățiile fenomenologice. Chiar dacă abia spre sfârșitul secțiunii Husserl abordează această temă în mod analitic mai detaliat, totuși ea a fost de fapt presupusă și folosită tacit pe întreg parcursul secțiunii. Ea se referă la metoda specific fenomenologică și analizează anumite aspecte legate de această metodă, de la posibilitatea de principiu a ei, până la aplicarea ei efectivă la diverse niveluri ale ființei sau până la semnificația și importanța metodologică a unei teorii sistematice a reducățiilor fenomenologice.

În secțiunea a treia, intitulată *Despre metodologia și problematica fenomenologiei pure*, avem de-a face cu trei mari subiecte. Primul subiect constă de fapt în continuarea considerațiilor metodologice începute încă din secțiunea precedentă și detaliază semnificația reducățiilor fenomenologice, precum și

³ *Ireal* trimite (în opoziție cu *real*), de pildă, la planul ideal al obiectelor matematicii. *Ireale* sunt pentru Husserl, de exemplu, numerele sau toate obiectele ce sunt construite în fantezie.

modalitatea concretă în care acestea pot fi aplicate în cadrul analizelor fenomenologice ce vor urma. Al doilea subiect se ocupă de structurile generice sau generale ale conștiinței pure. Aici Husserl va aborda și va analiza în primul rând ceea ce am putea numi caracteristica fundamentală sau de bază a sferei trăirilor, anume *reflecția*, iar mai apoi cele două structuri generale ale conștiinței pure: *conștiința internă a timpului* și *intenționalitatea*. Despre aceste două structuri fundamentale ale conștiinței, ce sunt în cardul *Ideilor I* mai mult doar schițate, Husserl tratează în mod detaliat în alte două lucrări, din perioade diferite de timp în raport cu *Ideile*, dar care au amândouă o importanță capitală în economia proiectului fenomenologic general al profesorului de la Freiburg. Este vorba despre a cincea *Cercetare Logică* (din 1901, revizuită în 1913, odată cu apariția *Ideilor I*) și *Prelegerile despre fenomenologia conștiinței interne a timpului/ Vorlesungen zur Phaenomenologie des inneren Zeitbewusstseins* (apărută în 1928). Al treilea subiect se referă la *structurile noetico-noematice* ale conștiinței și analizează în detaliu această complexă, dar esențială problematică a fenomenologiei conștiinței. Structurile noetico-noematice trimit la două lucruri diferite, dar care se află într-o anumită relație specială, caracterizată în modul cel mai general drept relație intențională: „componentele propriu-zise ale trăirilor intenționale” (de exemplu îndreptarea intenției epistemice a eului către un anumit obiect din sfera percepției noastre, sesizarea obiectului respectiv și menținerea lui în câmpul privirii sau toate „luările de poziție” [*Stellungnahmen*] specifice credinței, valorizării, presupunerii etc.) și „corelatele lor intenționale” (de exemplu ceea ce în percepție se dă ca sens perceptiv, adică „*perceputul ca atare*” sau ceea ce în judecată se dă drept sens judicativ, adică „*judecatul ca atare*” etc.)⁴.

Ultima secțiune, intitulată *Rațiune și realitate*, tratează despre problematica fenomenologică a raportului dintre *conștiință* și *obiectualitate* sau, altfel spus, despre problema constituirii obiectivității ca temă fundamentală a fenomenologiei, precum și despre problematica fenomenologiei și a teoriei rațiunii.

Una dintre mizele proiectului filosofic husserlian este, grosso modo exprimat, aceea de a „împăca” obiectivitatea cunoașterii cu subiectivitatea conștiinței. Fără îndoială că formația prefilosofică a lui Husserl (ca matematician, iar mai apoi ca student al lui Brentano) va avea un cuvânt greu de spus în acest sens și se va face simțită pe întreg parcursul activităților lui filosofice. De altfel, în acest sens, nu e întâmplător faptul că unul dintre exemplele lui privilegiate, de care se folosește atunci când vine vorba de sfera eidetică, este cel al geometriei și a „obiectelor” ei.

Cum poți împăca logica sau matematica pură, ce sunt prin excelență obiective (model de obiectivitate) cu subiectivitatea cunoașterii umane, cu subiectivitatea conștiinței cunoscătoare? O primă încercare a lui Husserl în acest sens va merge în direcția psihologiei și a încercării de a funda obiectivitatea cunoașterii în trăirile conștiinței înțelese ca acte psihice (și deci, inevitabil,

⁴ Pentru mai multe detalii, vezi Husserl 2011: 332-334.

empirice). Ulterior, Husserl va relua această temă a relației dintre obiectivitatea logicii și a matematicii pure și subiectivitatea conștiinței, iar aceasta, pe lângă necesitatea de a distinge și de a delimita clar *actele psihice* (empirice) de *cele noetice* (eidetice) ale conștiinței vor constitui două imperative importante (esențiale) de realizat ale întregii lui activități filosofice ulterioare.

În *Ideen I* Husserl urmărește aceste două problematici din perspectiva trasării cadrului general de discuție și a structurilor generale ale cercetării fenomenologice (în fond, ale cercetării conștiinței pure transcendente). Așadar câmpul conștiinței pure va fi scena pe care va trebui să se ducă luptele pentru cucerirea deplină a vastului orizont și teren fenomenologic.

Una dintre distincțiile fundamentale ce stau la baza nașterii fenomenologiei husserliene și care constituie într-un fel premisa majoră de la care pleacă întregul program din *Ideen I* este aceea dintre *fapt* și *esență*, dintre *factual* și *eidetic*⁵, în speță dintre *științe factuale* (sau *ale faptelor*) și *științe eidetice*. Fără luarea în considerare a acestei distincții importante și fără o înțelegere clară și exactă a modului în care Husserl definește acești termeni, miza însăși a demersului fenomenologic husserlian din *Ideen I* (dar și a celui ulterior) are cele mai multe șanse să fie ratată în totalitate. Pe de altă parte, orice critică a proiectului fenomenologic husserlian, ce se vrea a fi serioasă, trebuie, în mod inevitabil, să se confrunte cu această distincție, să cerceteze sursele din care ea provine, să înțeleagă exact care este sensul ei autentic, precum și „bătăia” ei filosofică (care sunt consecințele ei). Dacă maxima centrală a demersului husserlian suna: „înapoi la lucrurile însele!” (*zu den Sachen selbst zurück kehren!*), am putea și noi acum spune, înainte de a cerceta și eventual a ne raporta critic la *Ideen I*, înapoi la distincțiile fundamentale pe care se bazează însăși nașterea fenomenologiei și la sensul lor exact și autentic. Prin urmare, înapoi și la *Cercetările Logice*!

De altfel, continuitatea dintre *Cercetările Logice* și *Ideen I* este de o importanță ce nu trebuie nicidecum trecută cu vederea. Husserl însuși întărește acest lucru atunci când afirmă că unul dintre scopurile principale

⁵ *Eidetic* vine de la grecescul *Eidos* și este folosit de către Husserl cu același sens cu care este folosit și termenul *esență* (*Wesen*). Ceea ce înțelege Husserl prin *esență* nu are nimic de-a face cu vreo instanță metafizică obscură sau cu o perspectivă asemănătoare realismului platonician. *Eidos* sau *esență* trimit, din punctul de vedere al fenomenologiei husserliene, la acele caracteristici esențiale sau ultime ale unui obiect, care-l determină pe acesta în calitatea lui de obiect și care, dacă ar fi suprimate, ar duce în mod inevitabil la dispariția obiectului respectiv ca atare, la anularea lui ca obiect. De exemplu, triumphiul este un obiect care are trei laturi și trei unghiuri. Dacă ar fi suprimate aceste caracteristici ultime, atunci ar fi suprimată însăși ideea de triumfi și nu am mai avea de-a face cu acest obiect (triumphiul) în calitatea sa de obiect. Reducerea la caracteristicile esențiale sau ultime ale unui obiect poartă numele de *variație eidetică*, iar ceea ce rezultă în urma aplicării acestui procedeu de variație sau variere eidetică este numit de către Husserl *invariant*. Tocmai acest *invariant* (care mai este numit și *pol de identitate*) constituie esența unui obiect, esență fără de care obiectul respectiv nu ar mai fi exact obiectul respectiv. Procedeu de *variație eidetică* se bazează pe imaginație (puterea de a imagina) și constă în varierea sau derularea mentală (în mod liber) a caracteristicilor obiectului respectiv, pînă ce se ajunge la acele caracteristici ultime pe care, dacă le-am suprima, am suprima obiectul ca atare odată cu ele.

ale *Ideilor* era tocmai acela de a expune în mod clar programul metodic ce apare în mod implicit în *Cercetări*. Proiectul *Ideilor* avea în vedere (prin prima carte propusă – *Ideen I*) să ofere, în primul rând, o introducere generală în noua știință: fenomenologia. De altfel, chiar din subtitlul cărții menționate (*Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie / Introducere generală în fenomenologia pură*) reiese clar acest lucru. Ceea ce-și mai propune Husserl prin acest proiect este fundamentarea și realizarea sistematică a unei filosofii gândită drept știință riguroasă (*strenge Wissenschaft*)⁶. Delimitarea cadrului general disciplinar al noii științe, precum și prezentarea sistematică a structurilor pe care ea se va baza în calitatea ei de știință riguroasă vor constitui de fapt primele gesturi de fondare ale ei.

Încă din Introducerea la *Ideen I* aflăm că fenomenologia pură „constituie o știință esențial nouă [...]” (Husserl 2011: 27) și că „ea reprezintă [...] însăși știința fundamentală a filosofiei” (Husserl, 2011: 27). Ce vrea Husserl să spună cu acest lucru? Pentru a putea surprinde un răspuns cât mai adecvat la această întrebare este bine să vedem mai întâi ce anume înțelege Husserl prin fenomenologie.

Fenomenologia este o știință a fenomenelor. Ce înseamnă însă acest lucru? Există, după cum știm, multe alte științe care se referă la fenomene și le au pe acestea drept obiect de studiu. De pildă, fizica tratează despre fenomene fizice, psihologia analizează fenomenele psihice, istoria se raportează la ceea ce am putea numi fenomene istorice s.a.m.d. Ce face așadar ca fenomenologia să fie o știință cu totul aparte față de toate aceste științe, din moment ce și ea se ocupă tot cu fenomene (tratează despre acestea)? Răspunsul ni-l dă Husserl însuși tot în introducerea la *Ideen I*:

„Indiferent cât de mult diferă, în cadrul unor atari formulări, sensul termenului de «fenomen» și indiferent ce alte semnificații va mai fi având el, este limpede că fenomenologia se raportează la rândul ei la toate aceste «fenomene» și o face potrivit tuturor semnificațiilor pe care termenul le pune la bătaie, însă *prin prisma unei cu totul alte atitudini* [subl. mea]. În virtutea acesteia, diferitele sensuri ale «fenomenului» pe care le regăsim în științele binecunoscute sunt modificate într-un mod anume, ele căpătând un loc în sfera fenomenologică doar în măsura în care suferă modificarea respectivă”. (Husserl 2011: 27-28).

Această modificare, care este o modificare de neutralitate (neutralitate în raport cu tot ceea ce, în atitudinea naivă obișnuită sau în enunțurile științelor, este presupus ca fiind de la sine înțeles, neproblematic, adică, în fond și în

⁶ Ideea filosofiei ca știință riguroasă este opusă de către Husserl tendințelor existente în vremea sa, în mediile filosofice, de a considera filosofia însăși ca pe o meditație personală (și deci subiectivă, într-un sens mai degrabă psihologic) cu privire la lume sau ca pe o *Weltanschauung*.

ultimă instanță, în raport cu teza cu privire la existența reală a lumii⁷ și, prin urmare, în raport cu orice judecată sau poziție/ pro-poziție metafizică), se referă de fapt la metoda specific fenomenologică (cea a reducăției) pe care – dacă vrem să accesăm la un teren ferm și să asigurăm un sol veritabil și riguros științific filosofiei – trebuie să o aplicăm. Acest lucru înseamnă, în termenii lui Husserl, „a efectua atitudinea fenomenologică” (Husserl 2011: 28).

Perspectiva fenomenologică a lui Husserl va avea multe de spus despre raporturile acestei noi științe cu toate celelalte științe (fie ele empirice, fie apriorice). Din cadrul raportărilor lui Husserl la celelalte științe nu putea să lipsească tocmai raportarea la psihologie, știind că una dintre primele încercări ale lui Husserl a fost aceea de a fonda logica în și prin psihologie⁸ (vezi Husserl 1891 sau Husserl 1970), iar proiectul *Cercetărilor Logice* a fost desemnat la început drept *psihologie descriptivă*. În Introducerea la *Ideen I* Husserl face următoarea afirmație în legătură cu raportul dintre fenomenologie și psihologie: „[...] ceea ce separă cele două științe nu sunt atât delimitările accidentale dintre domenii și terminologiile lor, cât anumite temeri de ordin principial [...] fenomenologia însăși nu este (deja prin simpla ei calitate de știință eidetică) nicidecum psihologie, așa cum nici geometria nu este o știință a naturii” (Husserl 2011: 29-30), afirmație ce clarifică și clasifică din start noua poziție a lui Husserl în această privință, în comparație cu încercările lui de dinaintea declanșării bătăliei contra psihologismului din logică⁹. Faptul că și psihologia și fenomenologia se ocupă ambele de problema conștiinței nu este defel un motiv pentru a echivala cele două științe. Și aceasta întrucât perspectivele de raportare la ideea de conștiință sunt cu totul altele în cadrul fenomenologiei decât cele pe care le întâlnim în cadrul psihologiei. În psihologie avem de-a face, din punctul lui Husserl de vedere, cu o raportare factuală (și deci empirică) la ideea de conștiință, pe când fenomenologia tratează aceeași problemă din punct de vedere eidetic.

Ceea ce face ca fenomenologia să fie în mod esențial diferită față de orice altă știință este faptul că ea presupune „scoaterea din joc a tuturor obișnuințelor noastre de gândire [...]” (Husserl 2011: 30), obișnuințe care îngrădesc orizontul gândirii. Desigur că această scoatere din joc ar avea drept efect, la polul opus, eliberarea gândirii de orice îngrădiri sau prejudecăți (fie

⁷ Această teză spune, la modul cel mai general, că lumea este dată în timp și spațiu aici, la îndemână, în mod real: „Sunt conștient de o lume ce se întinde la nesfârșit în spațiu, o lume ce devine și a devenit la nesfârșit în timp. Faptul că sunt conștient de ea înseamnă, înainte de toate, că o regăsesc înaintea mea în chip nemijlocit și am experiența ei.” (Husserl 2011: 108).

⁸ Vezi lucrarea *Filosofia aritmeticii/ Philosophie der Arithmetik. Psychologische und logische Untersuchungen* (Husserl 1891) sau *Husserliana 12* (Husserl 1970). Pentru o perspectivă auto-critică la poziția pe care Husserl a adoptat-o în cadrul acestei lucrări, precum și pentru întreaga sa raportare critică ulterioară la adresa încercării de a argumenta că fundamentele logicii se găsesc în psihologie (la adresa a ceea ce va fi numit psihologism logic), vezi și *Prolegomene la logica pură* (Husserl 2007).

⁹ Vezi lucrarea lui Husserl *Cercetări Logice*, dar în mod special *Prolegomene la logica pură* (Husserl 2007).

ele natural naive, fie scientiste) și, prin urmare, asigurarea unui orizont în care să poată fi puse, în mod radical și tocmai de aceea riguros, în discuție „veritabilele probleme filosofice” (Husserl 2011: 30). Această *scoatere din joc*, anunțată încă de la începutul demersului din *Ideen I*, este o remarcă ce anticipează în fond metoda reducăției fenomenologice, dezvoltată mai târziu (și de fapt pe întreg parcursul filosofiei husserliene) pe mai multe paliere și aplicată la mai multe niveluri, metodă numită acum și *epoché*. Intenția de bază a lui Husserl în privința folosirii acestei metode, precum și scopul esențial avut în vedere prin aplicarea ei sistematică sunt acelea de a asigura un teren ferm de la care cercetarea filosofică (i.e. fenomenologia) să poată pleca. Această intenție corespunde în fond imperativului de a ajunge la un grad zero al presuposițiilor, nivel de la care plecând apoi în demersul filosofic să se poată asigura o cunoaștere certă și să se realizeze în acest fel, în mod concret, ideea de știință riguroasă. Desigur, rămâne de discutat în ce măsură i-a reușit acest lucru lui Husserl și în ce măsură poate fi în principiu sortit unei reușite depline (fără rest) un asemenea demers de scoatere din joc a tuturor obișnuințelor noastre de gândire (fie ele simplu naive – precum în cadrul atitudinii naive naturale, fie ele științifice – precum în cazul naturalismului). În privința asigurării unui nivel zero al cercetării, adică a unui nivel lipsit în totalitate de prejudecăți sau presuposiții, cred că ar fi interesant de luat în calcul și analizat poziția lui Heidegger, care vine tocmai să contrazică posibilitatea de principiu a unui atare demers. Această poziție subliniază faptul că tocmai în astfel de presuposiții specifice, de pildă, atitudinii naturale naive (dar și limbii de la acest nivel, care exprimă astfel de poziții și care conține în ea mai mult decât suntem obișnuiți în mod firesc să observăm sau să luăm serios în considerare din punct de vedere filosofic) se ascunde posibilitatea efectivă a unei alte atitudini și deschideri, mult mai originare decât atitudinea științifică însăși și, în același timp, decât atitudinea transcendentă husserliană ce ni se dezvăluie în urma aplicării reducăției.

Cred că unul dintre domeniile actuale ale cercetării filosofice pentru care analizele fenomenologice husserliene pot avea o relevanță aparte este filosofia științei. Modalitatea în care Husserl procedează, analizând pas cu pas termenii de bază ai limbajului nostru științific, dar și modalitatea în care pune problema relației dintre filosofie și celelalte științe, aruncând astfel o cu totul nouă lumină asupra ideii de știință în genere, nu poate decât să stârnească interesul cercetătorilor serioși în ale filosofiei preocupați de aceste lucruri.

Înainte de a încheia această generală prezentare a proiectului fenomenologic husserlian din *Ideen I*, doresc să fac și câteva observații cu privire la traducere. În primul rând, cititorul (și nu doar cel neinițiat) va fi confruntat cu faptul că traducerea tinde în unele locuri să devină mai puțin inteligibilă, poate și pentru faptul că traducătorul încearcă să se mențină cât mai aproape de textul original, să hermeneutizeze cât mai puțin, să redea textul original cât mai neutru. Chiar dacă intenția traducătorului este corectă și de apreciat, totuși aceasta se face uneori, din păcate, în detrimentul

inteligibilității textului în limba română. În acest sens putem cita următorul fragment din traducerea în română: „Căci, trebuie să reținem în permanență un lucru: pentru noi, conceptele de «sens» și de «pro-poziție» [*Satz*] nu conțin nimic de ordinul expresiei și al semnificației conceptuale, chiar dacă ele cuprind, pe de altă parte, și toate aceste pro-poziții [*Sätze*] exprimate, respectiv toate pro-pozițiile de ordinul semnificațiilor exprimate” (Husserl 2011: 487). Redăm aici și textul original: „Beständig ist ja im Auge zu behalten, daß die Begriffe Sinn und Satz für uns nichts von Ausdruck und begrifflicher Bedeutung enthalten, andererseits aber alle ausdrücklichen Sätze, bzw. Satzbedeutungen unter sich befassen.” (Husserl 1976: 305). Ce anume poate să-ți spună la un nivel intuitiv în limba română expresia: „pro-poziții de ordinul semnificațiilor exprimate”? Consider mult mai potrivit să spui că exprimi propoziții ce au (sau pot avea) anumite semnificații și nu că exprimi semnificații ca atare. Din ce motiv anume traducătorul optează pentru traducerea lui *Satzbedeutungen* prin „pro-poziții de ordinul semnificațiilor” și nu prin „semnificațiile propoziției/ propozițiilor” este un lucru care îmi scapă. În plus, este clar că avem de-a face aici și cu o greșeală evidentă de traducere. În limba germană *ausdrücklich* este un adjectiv ce înseamnă *expres* sau *categoric* (precum în exemplele: „ausdrücklich verbieten” – a interzice în mod categoric sau „es wird ausdrücklich darauf hingewiesen” – a se atrage atenția în mod expres asupra a ceva). Termenul poate fi tradus în română eventual prin „propriu-zis”, dar nicidecum prin „exprimat”. Verbul *ausdrücken*, care înseamnă „a exprima”, nu are în acest context nicio legătură cu adjectivul *ausdrücklich*. Dacă era vorba de „propoziții exprimate” ar fi trebuit să avem de-a face în textul german cu expresia *ausgedrückte Sätze* și nu cu cea de *ausdrückliche Sätze*. Din punctul meu de vedere, redat mai pe românește, dar și mult mai coerent și mai clar, fragmentul respectiv ar suna astfel: „[...] chiar dacă ele cuprind, pe de altă parte, toate propozițiile propriu-zise, respectiv toate semnificațiile propozițiilor propriu-zise”.

La nivelul *Ideen I* Husserl dă conceptelor de *sens* și *propoziție* și alte accepțiuni decât cele obișnuite. Am putea spune că el extinde sau lărgeste sensul acestor concepte într-un mod aparte. Exact la acest aspect se face referire și în citatul pe care l-am redat mai sus și a cărui traducere în limba română este problematică (dacă nu chiar greșită!). De exemplu, pentru conceptul de *propoziție* Husserl folosește două accepțiuni diferite, care, chiar dacă sunt înrudite între ele, totuși sunt menite a pune în evidență lucruri distincte. Prima accepțiune a termenului de *propoziție* este accepțiunea comună, cea folosită în mod obișnuit (pe care o putem reda în limba română prin termenul de „propoziție propriu-zisă”), iar a doua accepțiune a acestui termen se referă la unitatea dintre un nucleu de sens și caracterul tetic sau, altfel spus, dintre sens și caracterul de ființă (accepțiune redată de către Ferencz prin termenul de „pro-poziție”). Această diferență este remarcată și subliniată în varianta română a textului printr-o notă specială. Numai că, în această notă, traducătorul face din nou o greșeală, care îl va duce pe cititorul necunoscător

de limba germană în eroare și-l va face să nu mai înțeleagă nimic din textul husserlian. Redăm aici un fragment din această notă: „În limba germană, termenul *Satz* înseamnă pur și simplu „pro-poziție”. În schimb, în măsura în care Husserl operează o generalizare radicală a termenului, mergând pe firul etimologic al verbului *setzen* (a poziționa), am preferat să redăm *sensul larg* al termenului prin „pro-poziție”, distingându-l astfel de „propoziția” obișnuită, în *sens restrâns*”¹⁰. Așadar, ori s-a strecurat aici o greșeală, traducătorul intenționând să spună altceva decât a scris, anume că redă sensul obișnuit al conceptului de *propoziție* prin termenul „propoziție”, iar sensul lărgit al acestui concept prin termenul „pro-poziție”, ori traducătorul se contrazice singur, caz în care cititorul nu mai are nici o șansă de a înțelege despre ce este vorba în acest context. Probabil că este vorba mai curând de o greșeală. Din păcate, astfel de greșeli, precum și unele variante de traducere mai puțin inspirate sau chiar greșite a anumitor pasaje (precum este varianta pe care am discutat-o pe larg ceva mai sus) fac ca textul original să devină în traducerea română pe alocuri de neînțeles; în loc să fie explicat prin intermediul traducerii, el sfârșește prin a fi mai degrabă ocultat.

Discutabile mi se par și unele alegeri pe care traducătorul le face cu privire la termenii din limba română pe care îi consideră ca fiind cei mai potriviți pentru a reda anumite concepte specifice limbajului husserlian. De exemplu, o astfel de alegere este traducerea lui *Mannigfaltigkeit* prin *varietate* și nu prin *multiplicitate*, în contextul în care Husserl folosește deseori acest termen cu nuanța lui matematică. Această opțiune de traducere nu este însoțită de niciun fel de notă, lucru ce se întâmplă și în cazul altor termeni husserlieni mai dificili sau mai problematici.

Pentru lipsa de note explicative în legătură cu termeni din germană ce nu au echivalent exact în limba română, un exemplu de luat în seamă mi se pare a fi traducerea termenilor *reel* și *real* din limba germană prin același termen în română: „real”. Faptul că traducătorul nu dă nicio notă de clarificare cu privire la diferența dintre cei doi termeni în originalul husserlian și îi traduce pe ambii prin același cuvânt¹¹ mi se pare a fi o scăpare a traducerii înseși. Totuși, traducătorul redă acolo unde este cazul, între paranteze drepte, cuvântul german, tocmai pentru a indica o diferență semantică în original, ceea ce este de apreciat.

Un alt exemplu este cel al traducerii termenului german *individuelle Anschauung* prin „intuiție individuală”. Desigur că traducerea este exactă. Însă, cred că este important să ținem cont de contextul în care apare acest termen, iar contextul este acela al delimitării a două tipuri de intuiții diferite: *Wesensschauung* și *individuelle Anschauung*. Chiar dacă traducerea este

¹⁰ Vezi nota traducătorului de la p. 389 din ediția română a lucrării lui Husserl (Husserl 2011), iar pentru mai multe detalii legate de noua accepțiune a termenului de *propoziție* pe care Husserl o introduce în joc, vezi p. 389, precum și pp. 486-487 din aceeași ediție.

¹¹ Pentru o mai bună comparație, vezi de pildă paginile 137, 143 și 151 din traducerea românească (Husserl 2011) și paginile 74, 79 și 83 din originalul german (Husserl 1976).

exactă, totuși, atunci când citești *intuiție individuală* și *intuiție eidetică*, fără niciun alt fel de precizare, acești termeni riscă să nu-ți spună mare lucru în limba română. Și apoi, când spui *intuiție individuală* și te gândești la un posibil contrast cu un alt tip de intuiție, îți vine mai degrabă și mai firesc în minte în limba română ceva de genul: intuiție generală sau colectivă și nicidecum intuiție eidetică. Pentru că – e important să subliniem acest lucru – Husserl pune cele două tipuri de intuiție în contrast.

Ceea ce vrea Husserl să pună în evidență prin acești doi termeni este contrastul dintre *intuirea individualului* și cea a *eideticului* sau a *esenței* (Noica ar fi spus, probabil, a *generalului*). Desigur că opțiunea pentru acești din urmă termeni (pe care o face, de pildă, Ricœur pentru traducerea în franceză a *Ideilor I: l'intuition de l'essence* și *l'intuition de l'individu*) poate și ea să fie discutată, însă cred că ea transmite mai bine, mai plastic sau mai intuitiv (în sens comun) ceea ce Husserl vrea să spună și să ne pună în fața privirilor minții. Traducerea în engleză a acestor doi termeni, realizată de către Fred Karsten, este următoarea: *Eidetic Seeing* și *Intuition of Something Individual*.

Un alt aspect problematic al traducerii este redarea în limba română a lui *Erschauung* și *Anschauung*, când la fel, prin același termen, când prin doi termeni diferiți. Alteori, unul dintre acești doi termeni este tradus în română când printr-un cuvânt, când prin altul, fără ca aceste opțiuni de traducere și aceste alegeri să fie motivate în vreun fel sau să fie însoțite de vreun fel de notă clarificatoare. La un moment dat, traducătorul optează pentru a reda termenul german *Wesenserschauung* prin *intuire eidetică*, după ce, mai înainte, tradusesse același termen prin *intuiție eidetică*¹². În altă parte (pagina 46 din varianta română), traduce termenul simplu de *Erschauung* prin *intuire* și nu prin *intuiție*. Pentru toate aceste opțiuni de traducere și pentru această traducere diferențiată a aceluiași termen în funcție de context sau în contexte diferite erau necesare, după părerea mea, unele note explicative.

Cred că asemenea note erau binevenite pentru că ele, înainte de toate, l-ar fi ajutat pe cititorul incipient în fenomenologia lui Husserl să înțeleagă mult mai bine distincțiile pe care autorul le operează prin folosirea diversilor termeni tehnici și, în consecință, l-ar fi ajutat mult mai bine să acceadă la sensul autentic al textului. Un bun exemplu în această privință mi se pare traducerea în franceză a *Ideilor I*, realizată de către Paul Ricœur, în care traducătorul dă peste tot astfel de note explicative, fie pentru alegerea unor termeni de traducere și justificarea acestor alegeri, fie pentru explicitarea unor concepte mai dificile sau pentru trimiteri punctuale la alte surse ajutătoare din fenomenologia lui Husserl, trimiteri menite să te ajute să înțelegi mai ușor un anumit concept sau contextul în care acesta apare etc. Ținând cont de dimensiunile pe care le are varianta *Ideilor I* tradusă în română, desigur că astfel de note ar fi făcut cartea și mai voluminoasă, însă, cel puțin în anumite

¹² Vezi comparativ paginile 43 și 48 din varianta românească a textului (Husserl 2011) și paginile 13 și 16 din original (Husserl 1976).

locuri și cu privire la anumiți termeni fundamentali, mai dificili, consider ca ele erau absolut necesare. Și aceasta, cu atât mai mult cu cât această carte fundamentală a fenomenologiei – fiind la prima ei ediție în limba română – va fi, cel mai probabil, referința de bază pentru câteva decenii bune de acum înainte pentru toți studenții și tinerii cercetători de la noi interesați de fenomenologie în genere și, în speță, de filosofia și fenomenologia husserliană.

În ciuda observațiilor și sugestiilor ce pot fi aduse traducerii realizate de către Christian Ferencz-Flatz, munca lui în această privință este per total una profesionistă, de înalt nivel academic și, fără îndoială, și o performanță. Însă, în același timp, prin implicarea în realizarea acestei munci, traducătorul și-a asumat și o sarcină foarte dificilă. De aceea am și considerat ca fiind important să punctez și câteva aspecte legate de dificultatea în sine a acestui complex și ambițios demers de traducere.

REFERINȚE

- Husserl, Edmund. 2011. *Idei privitoare la o fenomenologie pură și la o filosofie fenomenologică. Cartea întâi: Introducere generală în fenomenologia pură*. Christian Ferencz-Flatz (trad.). București: Humanitas.
- Husserl, Edmund. 1976. *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Erstes Buch: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie*. Karl Schuhmann (neu hrsg.). The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff. (Husserliana 3).
- Husserl, Edmund. 1952¹. *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Zweites Buch: Phänomenologische Untersuchungen zur Konstitution (Idei privitoare la o fenomenologie pură și la o filosofie fenomenologică. Cartea a doua: Cercetări fenomenologice cu privire la constituire)*. Marly Biemel (Hrsg.). Den Haag, Netherlands: Martinus Nijhoff. (Husserliana 4).
- Husserl, Edmund. 1952². *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Drittes Buch: Die Phänomenologie und die Fundamente der Wissenschaften (Idei privitoare la o fenomenologie pură și la o filosofie fenomenologică. Cartea a treia: Fenomenologia și fundamentele științelor)*. Marly Biemel (Hrsg.). Den Haag, Netherlands: Martinus Nijhoff. (Husserliana 5).
- Husserl, Edmund. 1956. *Erste Philosophie (1923/24). Erster Teil: Kritische Ideengeschichte (Filosofia primă, 1923/24. Prima parte: Istoria critică a ideilor)*. Rudolf Boehm (Hrsg.). The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff. (Husserliana 7).
- Husserl, Edmund. 1959. *Erste Philosophie (1923/24). Zweiter Teil: Theorie der phänomenologischen Reduktion (Filosofia primă, 1923/24. Partea a doua: Teoria*

reducției fenomenologice). Rudolf Boehm (Hrsg.). The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff. (Husserliana 8).

Husserl, Edmund. 1891. *Philosophie der Arithmetik. Psychologische und logische Untersuchungen*. Erster Band (*Filosofia aritmeticii. Cercetări psihologice și logice*. Primul volum). Halle: Pfeffer.

Husserl, Edmund. 1970. *Philosophie der Arithmetik. Mit ergänzenden Texten (1890-1901)*. Lothar Eley (Hrsg.). The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff. (Husserliana 12).

Husserl, Edmund. 2007. *Cercetări logice I. Prolegomene la logica pură*. Bogdan Olaru (trad.). București: Humanitas.

Lavric, Sorin. 2012. Noema și noesis. *România Literară*, nr. 16 (20.-26.04 2012).